

Välskäreä kydyssä

RAUNO SALONEN

Etukansi:
Peräseinäjoen eläinparantajat
vas. Aleksi Salonen, Matti Mäki-Kihniä,
alh. Sakari Ylinen.

Välskäreä kyydissä

© Rauno Salonen

Ulkoasu: R. Penttinen
Kustantaja: Mediapinta, 2010

ISBN 978-952-235-165-4

Sisällys

Lukijalle	7
Aleksi Salosen vanhemmat ja perheenjäsenet	9
Mitä edellytyksiä Aleksi Salosella oli välskäriksi?... 10	
Aleksi Salonen hyvä käsinlypsäjä.....	12
Lypsijät hengenvaarassa lypsyhaassa	13
LSK -karjatiloilta konsulenttien matkassa	15
Karjanostajien matkassa.....	17
Eläinten luontaishoidot	19
Kotona nähtyä ja kuultua	21
Rajalan Martin kaniinit	24
Iisakki Mäkelä töissä Salosella 1930-luvulla.....	26
Mettäharjun toimeentulo	28
Liisa kulki kävellen Saloselle kylään.....	30
Matin kuolonkolari.....	32
Mettäharjun yksinäiset vanhukset.....	34
Välskäri-Aleksi yöllä Iivari Komsin navatassa.....	35
Iivari Komi metsästyksen valvojana	36
Isosisko pelotteli	37
Aleksi-isä hakemassa koululaista Seinäjoelta.....	38
Autonkuljettajana välskärin hoitomatkalla	39
Kaksi karjamiestä sotaväessä Peräseinäjoelta.....	40
Vanhempieni koulunkäynti	42
Aleksi Salonen eläinlääket. tri Agnes Sjöbergin oppilaana ja muita välskäreitä	43
Välskäri otti kuolleen varsan tamman kohdusta	45
Omien lehmien hoidossa vahinko	47
Peto vieraili kuivatun Haasjärven Kaffisaarten Salosen lammashaassa	49
Hevoselle keisarileikkaus.....	51

Essiltä jäi varsa Etu, tämän varsa Esti, sen varsa Epeli	52
Vahinko voi yllättää	54
Salosen sikatalous	56
Arvi Luuri Salosen renkinä 1938–1946,	57
sotavuodet poisluettuina.....	57
Paavo-renki Aleks-iisännän apu 1930-luvulla	59
Paavo varusmiehenä, talvisodassa, Salosella, merimiehenä ja jatkosodassa.....	61
Veikko Antila ja hänen enonsa Aleks Salonen.....	63
Talon uskollinen koira.....	65
Nikkolan Armas väisti vastaan tulevaa hevosajuria..	67
Rehukaalia ja painorehua	69
Talkoilla harvennettiin turnipsit.....	71
Kotiteurastus	72
Välskäri meijerikuskina	73
Viitalan maamiesseura	74
Aleks Salosen harrastukset	76
Välskäri viedään Opelilla rekan perässä kohti rekan turmaa	78
Välskärin oma kolari vajaan vuoden kuluttua	80
Puhelin tärkeä yhteysväline	82
Eläinten puhuttelua ja arjen lehmäsanastoa	84

Lukijalle

Ryhtyessäni käsittelemään niin läheisen kuin isäni työtä perheensä hyväksi, harrastuksia kodin ulkopuolella ja menestymistään niissä, tulee varovainen suhtautuminen arviointeihin. Kuitenkin rohkaisin mieleni tarttua esittelemään asioita, mitä vastaan tuleekin, kun kysymyksessä on toisen omistamasta arvokkaasta tuotantoeläimestä, sen paranemisesta tai menehtymisestä, mikä on paljolti auttajan käsissä. Uskalsin tarttua näin kriittiseen aiheeseen, kun muistan, mitä isäni sanoi eläimen omistajalle lopuksi: – Nyt on parempi kysyä eläinlääkäriltä, onko jotain tehtävissä vai tilataanko saira-auto. Hän saa sanoa lopullisen päätöksen. Kun huomasin, että hän varmistuu hoidoissaan, ja hänellä on halu auttaa hyvinkin vaikeissa tilanteissa, hyväksyin hänen toimintansa. Eläinten sairaudet tulevat yllättäen ja koko väki huolestuu tilanteesta. Sairastava on usein jonkun nimikkoeläin ja perheelle arvokas, jota ei olisi varaakaan menettää. Monesti isäni sanoi, että parhaat yksilöt ovat herkkiä sairastamaan. Isäni oli noin 30 vuoden ajan kotikylän ensimmäinen eläinsairauksien parantaja, joka tunnettiin naapuripitäjienkin lähikylissä, kuten neljän entisen paikkakunnan, nykyään Seinäjoen ja Ilmajoen Ämmälänkylässä. Viialassa asuva Eleonora Hietala on minulle muistellut Aleksin Salosen käyntejä karjansa parantajana Ämmälänkylässä asuessaan.

Valkeakoskella 10.01.2010 Rauno Salonen
Aleksi Salosen vanhempi poika.

Olin Reijo Salosen kanssa vuoroin välskäriä kyydissä
1957–1961. Meitä ennen Venni Tuomisto, kylän taksi

Aleksi Salosen vanhemmat ja perheenjäsenet

Vanhemmat: Iisakki Juhanpoika Salonen, syntynyt Nurmossa, 4.6.1850, kuollut Peräseinäjoella 12.2.1925. Synnyinkoti Nurmon puolella lähellä Seinäjoen rajaa, Rahkolassa, johon tuli seisake rautatien ja Seinäjoen aseman valmistuttua Haapamäeltä 1883. Iisakki Salonen, aikaisemmin Johansson, on tullut Nurmosta Peräseinäjoelle 1877. Rannikon ruotsinkielisiä muutti Seinäjoelle ja lähialueelle 1700–1800 lukujen vaihteessa Wasasjernain palvelukseen. I puoliso Maria Leena Juhontytär Myllyniemi Peräseinäjoelta. Lapset tästä avioliitosta: Juho Jaakko Salonen (s. 2.2.1878), muutti 1900-luvun alussa Yhdysvaltoihin ja avioitui Negauneessa (Mich.) vuonna 1902 Anna-Leena Ourulan kanssa, (s. 1879), Peräseinäjoen Pastosta. Maria Susanna Salonen (Vesterberg) s. 11.10. 1879, äiti kuoli synnytykseen. II puoliso Maija-Liisa Viitala (s. 27.12.1855 Jurva). Lapset: Samuel s. 16.2. 1887 Peräseinäjoki. Kuollut 26.1.1912 Yhdysvalloissa (putosi kaivokseen). Hulda Elisabet Salonen (Antila) s. 11.10.1888, Iisakki Vihtori s.25.11.1890 k. 24.1. 1992, Senja Sofia Salonen (Louko) s. 5.12.1892, Aleksi Salonen s.16.8.1897, k.3.4.1962. Aleksi Salonen oli nuorin Iisakki Salosen lapsista, muut ovat olleet Yhdysvalloissa, Juho ja Samuel ovat myös kuolleet siellä.

Mitä edellytyksiä Aleksi Salosella oli välskäriksi?

Vanhemmat sisaret, Hulda ja Senja, olivat osin samanaikaisesti samanaikaisesti Yhdysvalloissa, juuri silloin, kun Samuel-veli houkuteltiin pyhäpäivänä kaivokselle ”surman suuhun”, liian ahkeraa miestä rangaistiin laivastetulla onnettomuudella. Juho ja sisaret neuvottelivat keskenään, mutta he olivat liian vähävaraisia palkataksien tuomaria. Kaiken lisäksi Samuelin kuolema oli tosiasia, sisarukset olivat menettäneet hänet. Hulda palasi kotimaahan, Alekski pääsi vuodeksi juuri (1911) perustettuun Alaviitalan kouluun. Hulda meni avioon Juho Antilan kanssa. Aleksille jäi vastuu vanhemmistaan ja

Salosen perhe. Istumassa Tuovi ja Alekski Salonen, seisomassa vasemmalla Lea Pohto, Leila Piironen, Reijo ja Rauno Salonen.

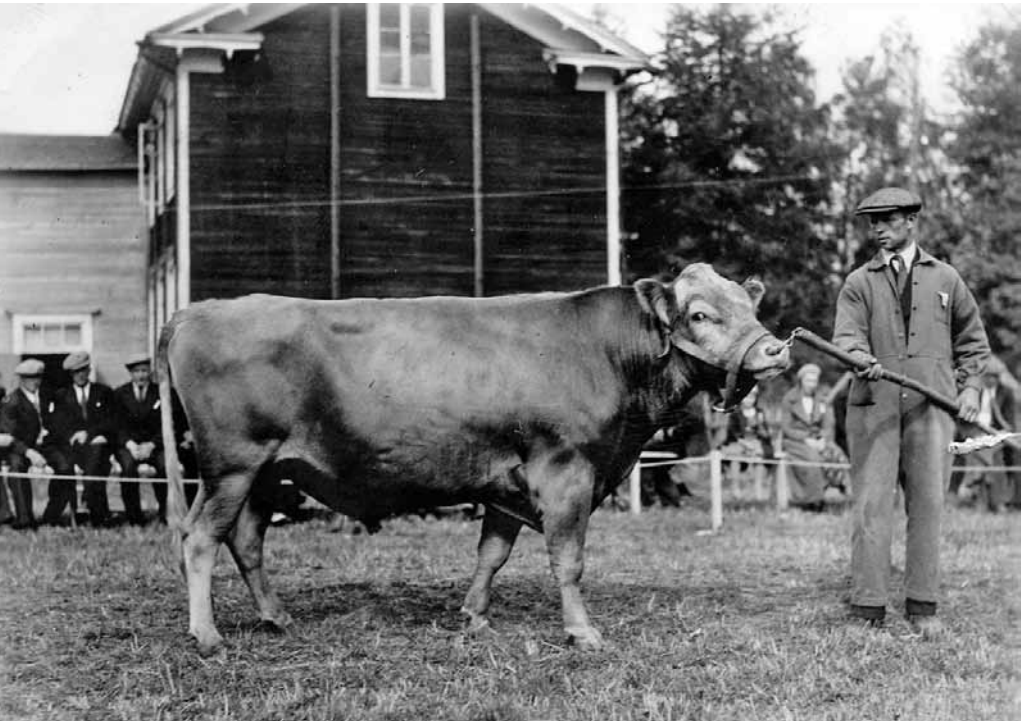

kotieläimistä 15-vuotiaana. Lypsykarjan tuotanto oli tärkein tulolähde. Länsi-Suomen (LSK) karja oli nyt jalostuksen kohteena. Jokaisen lehmän kohdalla navetassa oli liitutaulu, josta näkyi lehmän nimi, suku, rasvaprosentti ja maitomäärä kuukausitarkkailussa korjattuna. Rasvaprosentti oli maidon hinnan peruste. Voinvalmistus oli meijerien yleisin maidon jalostusmuoto, juustomeijerit olivat harvinaisia. Meijeri oli joka kylässä, suuremmissa kaksikin. Kuuluttiin tarkkailukarjakon piiriin, jossa noin kerran kuukaudessa jokaisen lehmän maidon rasvaprosentti ja maitomäärä määritettiin. Parhaimpien lehmiemme rasvaprosentti läheni viittä. Jalostuslehmiksi valittiin korkearasvaisimmat yksilöt, maitomäärä oli seuraava kriteeri. Siitossonia pidettiin kotonani minun muistini ajan. Aleks Salonen vaihteli niitä eri pitäjissä, muun muassa Ylistarossa Matti Viirimäen tilalla. Kotikylässäni Veikko Myllymäki piti LSK-siitossoneja. Olin kerran kuljettamassa siellä lehmää apulaisen, Toini Yli-Rengon kanssa. Hän katkaisi kätensä narussa kuljettavan lehmän pelästyessä liikennettä tiellä. Sairasloman jälkeen äitini serkku meni naimisiin mestaripainija Aaro Saarikosken kanssa Seinäjoelta. Aleks Salonen oli hoitotehtäviin valmis kotikylän ja lähikylien karjan sairastuessa. Hän oli palveluun sopiva luonteeltaan; vilkas, auttavainen ja liikkuvainen. Piirin tarkkailukarjako, ”asistentti”, Elma Sirviö (Koskela) asui kodissani. Hän oli oppinut leikkaamaan saksilla porsailta hampaat ja partaveitsellä urosorsailta kivekset. Välskärillä oli omat tapansa saada uroskaritsat ”vaarattomiksi” kiristämällä venttiilinkumilla kivekset putoamaan pois.

Aleksi Salonen hyvä käsinylpsäjä

Molemmat vanhempani lähtivät aamuin illoin navettaan. Isäni ja äitini lypsivät yhdessä, palvelusväki osallistui kaikkeen muuhun: ruokintaan, eläinten harjaamiseen, häntien pesemiseen ja navetan puhdistukseen. Isälläni oli voimakkaat käsivarret ja isot kämmenet. Hän lypsi lehmät, joilla oli pitkät vetimet. Isäni käytti puristustyyliä, äitini sormityyliä, vetämällä maidon utareista vetimiä venyttäen. Isäni oli nopea lypsäjä. Annoin hänelle

Aleksi Salosen LSK-sonni Tulkki Peräseinäjoen karjanäyttelyssä 1935, esittelijänä Erkki Viinämäki.

desilitran mukin aamuin illoin ja tyhjensin sen. Lämmin maito oli lapsuudessani todellinen herkkujuoma – muille se ei kelvannut. Tulihan siinä paitsi juoduksi ravitseva maito, myös vaahdolla huulet voidelluiksi. Samalla opin lehmien nimet ja jokaisen luonteen lypsettyä. En lapsena juurikaan sairastellut, lämmin maito saattoi olla terveyden ennakkosuojelu – tosin kalanmaksaöljyä annettiin kaikille lapsille. Navetassa käydessä tuli hengittelleeksi ammoniakkin hajua, sekin piti hengitystiet auki. Ymmärsin antaa arvoa sille, että molemmat vanhemmat lypsivät, auttoivat siinä toisiaan, se oli perheen yhteistyötä. En tiennyt, että kylässä olisi ollut ketään muuta lypsävää miestä, mutta isäni olikin ”karjamies”.

Lypsijät hengenvaarassa lypsyhaassa

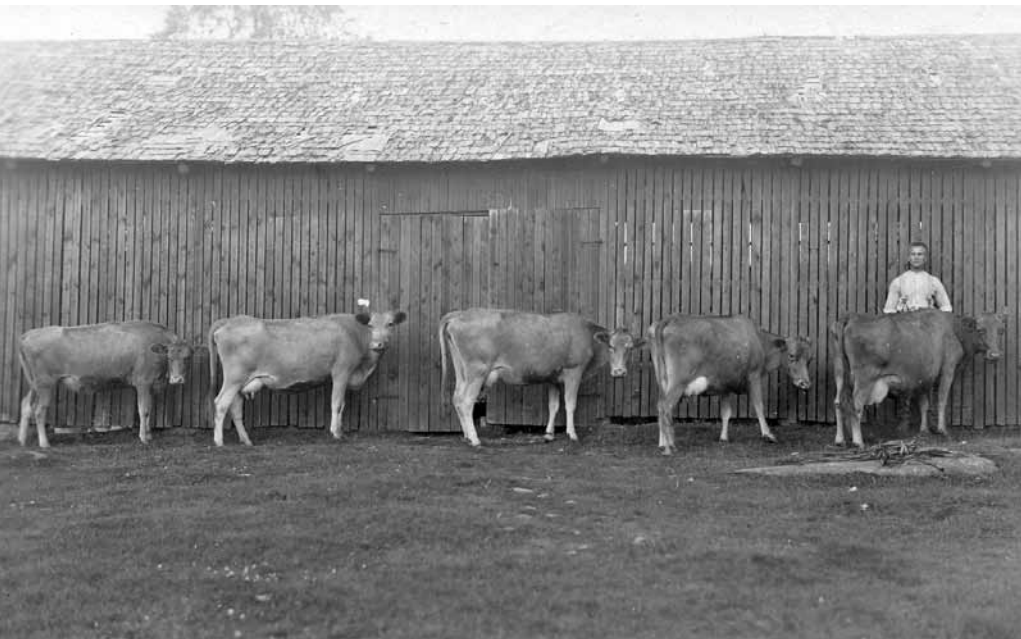
Olin 4-5 vuoden ikäinen. Seurasin lypsämistä ja odottelin mukini täyttyvän lypsylämpimästä maidosta. Vanhempani lypsivät kesällä halkoliiterin takana lypsyhaassa. Muu karja jäi hakaan Saarivainion veräjälle, jonne tuotiin maistiaisiksi peluskia tai muuta tuorerehua. Lähihaan ruoho tuli kesän kuluessa tyynni syödyksi. Vain lypsettävät lehmät ajeltiin lypsyhakaan. Halkoliiteri ja suuri koivu suojasivat tuulilta ja sateelta. Tummat ukospilvet lähestyivät etelän suunnalta, jolta taholta pilvet yleensä nousivat päälle. Olin tavallisesti lypsyn aikana koivun lehdekkäällä varvulla ajamassa lehmistä pois sääsket, suppupaarmat ja isot paarmat tiehensä, ettei lehmän tarvitse niitä hännällään huitoa ja samalla

osua lypsäjää kasvoihin. Vielä pahempi, jos lehmä potki ahdistajiaan ja samalla kaatoi lypsinsangon. Tuulen yltyessä ja sadepisarojen putoillessa kiiruhdin sisälle ja lypsäjät riensivät liiteriin. Silloin räjähti! Salama iski lypsyhaan isoon koivuun. Koivu halkesi, mutta lypsäjät ja lehmät säilyivät kuin ihmeen kaupalla hengissä. Koivu kaadettiin, oksat kasattiin, runko sahattiin ja pilkottiin polttopuiksi. Lypsyhaka jäi vähitellen pois käytöstä. Lypsettävät lehmät ajeltiin navettaan ja kiinnitettiin parsiinsa. Kauan muisteltiin vaarallista lypsytilannetta, joka olisi voinut päättyä kovinkin surullisesti, pahimassa tapauksessa lypsykarjan menetykseen ja lypsäjien kuolemaan. Talonpitäjillä oli Korkeimman varjelus työssään. Ymmärsin silloin ja muistan vieläkin, että väki oli nöyryin ja kiitollisin ajatuksin ja sanoin jatkamassa työtä kodin ja perheen hyväksi.

LSK -karjatiloilta konsulenttien matkassa

Alexi Salonen kulki konsulenttien oppaana kotipitäjän parhaissa LSK -karjanavetoissa. Omistajien arvokkaimmat lehmät saivat sukutaulut ja tulivat merkityiksi kantakirjaan. Eräs näistä Etelä-Pohjanmaan piiriä kiertävistä konsulenteista oli Seinäjoella asuva agronomi Suvenvuo. Kun autossa oli tilaa, minäkin hankkiuduin mukaan, autot kiinnostivat pikkupoikaa enemmän kuin vieraat lehmät. Kun venäläiset karjanostajat istuivat autossa vuosina 1937-1938, ei minulla ollut asiaa matkalle. Isäni kuljetti apulaisineen Venäjälle ostetut valiolehmät ja -hiehot Viipuriin asti. Siellä ostajat ottivat vastaan kul-

Alexi Salonen halkoliiterin edessä maatiaislehmineen, takana lypsyhaka.

jetuksen. Ostajat saivat lahjaksi Valion parhaat juustot, jotka kuitenkin palautettiin. Sotien jälkeen piiriä kiersi karjatalousagronomi Raunistola Hämeenlinnasta. Aleks Salonen liikkui nyt hänen kanssaan Peräseinäjoella paikallistuntijana LSK:n karjatalouteen liittyvissä asioissa.

Karjanostajien matkassa

Aleksi Salonen oli 1950-luvulla ostoagenttina pyhäjärveläisellä karjanostaja Veikko Rantakankaalla ja joskus hänen enollaan. Veikko oli hyvin toimelias välittämään hyväskuista lypsykarjaa Pohjois-Pohjanmaalle ja Pohjois-Suomeenkin. Enimmäkseen hän osti LSK -karjaa, mutta myös ayshire -rotu kelpasi. Olin vuoroin veljeni Reijon kanssa heitä kyyditsemässä karjatiloilille, varsinkin Peräseinäjoelle ja Jalasjärvelle. Kesäaika sopi minulle paremmin, kun olin vapaa koulunpidosta, Reijol-

Esti varsoineen kotihaassa 1963. Reijo-isäntä ja Veikko Rantakangas. Marjan ja Raunon lapset Minna, Tapio ja Timo vieraan kohdalla.

le muut ajat, milloin peltotyöt eivät kutsuneet. Lehmät koottiin Seinäjoelle ”härkävaunuihin” lastattavaksi pohjoista kohti. Muistan hyvin, kun Jalasjärven Luopajärveltä ostettiin useita hiehoja Olli Järvelän karjasta. Olli oli minullekin tuttu Seinäjoen oppikouluajoilta. Kuljetuksia ajatellen oli parempi saada useita ostetuksi samasta karjasta tai naapureilta. Ostomatkat olivat selvästi vaihtelua viljelijän ja välskärin arkeen. Karjanostaja asui kotonani ja illat soiteltiin ja kyseltiin karjojen myyntihallukkuutta, sovittiin tapaamiset, ettei tule turhia matkoja. Isäni oli ostajalle erinomainen lisäapu ja vahvistaja ostopäätöksiin. Näitä keskusteluja käytiin tarvittaessa vielä uudelleen karjaa katsellen ja vertaillen, jos oli paljon tarjolla. Veikko Rantakangas innostui hevoskasvattajaksi ja omisti useita ravihevosiä. Hän innostui itsekin niitä ajamaan ja oli iältään vasta alle viisikymppinen. Hänen sydämensä ei kestänyt tätä rasitusta ja isäni sai uutisen hyvän ystävänsä menehtyneen varmaankin uuden harastuksen rasittamana. Isänikin innostui tekemään kauppvoja ja osti navettaan pari ayshire -lehmää eikä ollut enää kovin rotu-uskollinen. Oli meillä ollut jo ennen soataa yksi sekarotuinen sarvipää, ”Punikki”, väriltään puhtaan ruskea. Nimi oli annettu Veikko Perkiön vasikkana eikä mistään poliittisista vaikutteista. Se oli erinomainen lypsylehmä, herkkä tiputtamaan maitoa kuljetettaessa.